ALTERNATOR
Misliti znanost.

Usvajanje in raba manjšinskega jezika v večjezičnem okolju

30. 10. 2025

Number: 21/2025

Author:

- Agata Koren

Ilustracija: Ivan Mitrevski

© Ivan Mitrevski in ZRC SAZU, 2025. Vse pravice pridržane. Brez predhodnega pisnega dovoljenja imetnika avtorskih pravic ni dovoljeno reproduciranje, distribuiranje, javna priobčitev, predelava ali druga uporaba ilustracije v kakršnemkoli obsegu ali postopku.

V vzhodni Italiji lahko vzdolž meje s Slovenijo še vedno slišimo slovenščino. Toda ali otroci v Trstu, Gorici in Nadiških dolinah res govorijo isti jezik? Kako zelo se spremeni slovenščina, če v okolju, v katerem otrok odrašča, prevladuje drug večinski jezik? Šole s slovenskim učnim jezikom in druge ustanove, v katerih je pogovorni jezik slovenščina, otrokom omogočajo, da jezik ne le razumejo, temveč ga tudi aktivno uporabljajo in obvladajo. A kaj se zgodi, če je takih priložnosti malo?

Raziskovalci Centra za kognitivne znanosti jezika Univerze v Novi Gorici in Pedagoške fakultete Univerze v Ljubljani so se tega vprašanja lotili z obsežno študijo, ki je preučevala, kako se slovenščina kot manjšinski jezik usvaja in uporablja v različnih okoljih italijanskega prostora – od Trsta in Gorice do Vidma. Zanimalo jih je, kako se manjšinski jezik razvija med generacijami, kaj vpliva na njegovo ohranjanje in kako lahko ocenimo znanje skladnje manjšinskega jezika.

Ugotovitve raziskave so relevantne za vse, ki podpirajo slovenščino v vsakdanjem življenju – od družin, ki ohranjajo jezikovno tradicijo, do šol in lokalnih organizacij, ki ustvarjajo okolje za njeno uporabo. Še zlasti pa so rezultati pomembni za razumevanje položaja slovenščine v čezmejnem prostoru, v katerem jezik in identiteta delujeta v drugačnih družbenih in zgodovinskih okoliščinah.

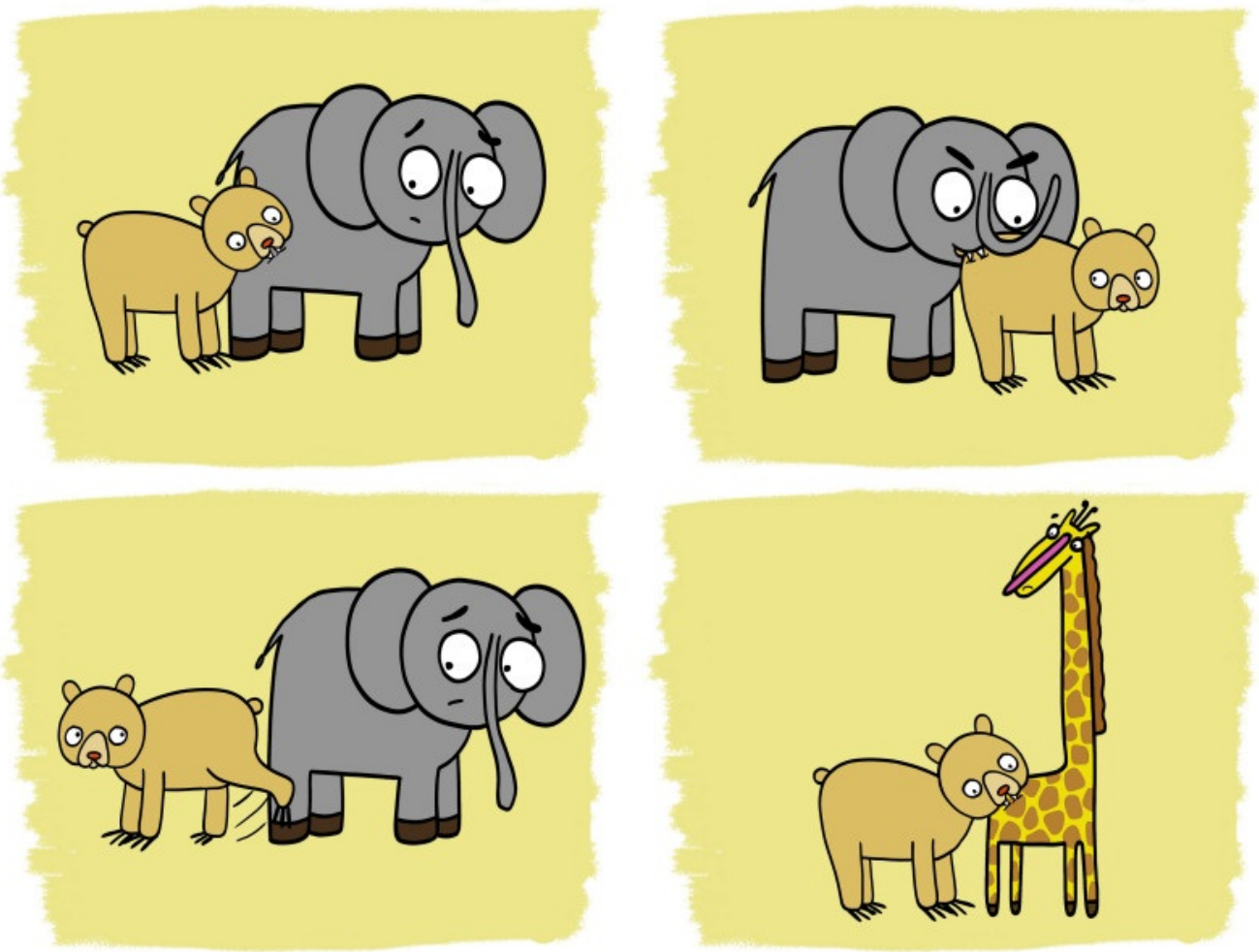
Slovenska narodna skupnost v Italiji je zgodovinsko naseljena v deželi Furlaniji - Julijski krajini, in sicer v treh pokrajinah vzdolž meje s Slovenijo: na Tržaškem, Goriškem in Videmskem. Območje, na katerem živi slovenska narodna in jezikovna skupnost v Italiji, nima enotne oz. skupne zgodovine, kar vpliva na jezikovne razlike med pokrajinami.

Ključna razlika se kaže v institucionalni podpori jezika. Prve šole s slovenskim učnim jezikom je za Slovence z Goriškega in Tržaškega že v drugi polovici 18. stoletja (1774) uvedla avstrijska cesarica Marija Terezija. Do prelomne spremembe v družbenem položaju slovenskega jezika je prišlo po prvi svetovni vojni, in sicer z raznarodovalno politiko nad Slovenci. Ta je svoj vrhunec dosegla po nastopu fašizma, ki je nasilno zatiral rabo slovenskega jezika. Z Gentilejevo šolsko reformo iz leta 1923, ki jo je izvedla fašistična vlada, so bile šole s slovenskim učnim jezikom (teh je bilo več kot 60) ukinjene. Po padcu fašizma je na Goriškem in Tržaškem prišlo do obnovitve slovenskega šolstva ter do institucionalizacije predpisane slovenščine v javnosti, stanje v videmski pokrajini pa je bilo bistveno drugačno, saj pravice do javnega šolstva v slovenskem jeziku tam ni bilo. V Benečiji (Špetru) so Slovenci šele v osemdesetih letih 20. stoletja z zasebnimi pobudami ustanovili dvojezične šole, ki so kasneje na podlagi zaščitnega zakona 38/2001 postale del državnega sistema (Čavdek idr. 2018 (https://plus.cobiss.net/cobiss/si/sl/data/cobib/10482156)).

Te zgodovinske razlike so pomembne za razumevanje današnjih izzivov pri ohranjanju slovenščine kot manjšinskega jezika, zato so raziskovalci med pripadniki slovenske manjšine v Italiji izvedli več raziskav, in sicer na Goriškem, Tržaškem in v Nadiških dolinah. Zanimalo jih je namreč, kako se jezik spreminja, ko se prenaša s starejše na mlajšo generacijo, in kako dobro manjšinski govorci poznajo in obvladajo slovnico slovenskega jezika. V nadaljevanju bom predstavila raziskavi, ki po mojem mnenju ponujata največ informacij in odgovorov na ključno vprašanje: kako se manjšinski jezik prenaša in ohranja med generacijami. Pri tem ne gre samo za to, koliko besed govorci poznajo, temveč tudi, kako dobro tvorijo smiselne in slovnično pravilne stavke. Ker tudi sama pripadam manjšinski skupnosti, sem rezultate raziskav razbirala skozi lastno izkušnjo in pedagoško prakso ter jih v okviru projekta skušala preoblikovati iz teoretične ravni v praktične napotke.

Pri raziskovanju razumevanja so raziskovalci (https://ung.si/media/publishing/2023/05/15/16/47/33/JERA_AS_1.pdf) uporabljali računalniško podprti test JERA (https://jera.ung.si/) , prvi spletni in standardizirani test razumevanja stavkov, ki je povsem prilagojen slovenskemu jeziku. Udeleženci so poslušali stavke in jih povezovali s prikazanimi slikami, pri čemer se je upoštevalo oziroma merilo tako točnost kot hitrost odziva. Dosežke dvojezičnih govorcev so raziskovalci primerjali z normativnimi podatki enojezičnih govorcev slovenščine kot prvega jezika.

V ospredju testa so bili trije vidiki slovnične obdelave: (1) razlikovanje pomenov glede na besedni red in sklone (npr. *Medved grize slona* proti *Slona grize medved*), (2) razumevanje oziralnih odvisnikov in (3) procesiranje referenčnih odvisnosti z različnimi vrstami besednega reda.

Slika 1: Naloga povezovanja stavka in slike. Udeleženec posluša zvočni posnetek stavka (primer: *Medved grize slona*) in izbere eno izmed štirih slik, ki stavku pomensko ustreza.

Pomemben del raziskave je bil namenjen praktičnim nalogam, v katerih so govorci sami tvorili stavke. Prva naloga je preverjala uporabo rodilnika pri zanikanju. Udeleženci so stavke dopolnjevali s samostalniki v ustreznem sklonu (primer: *Janez je kupil rože – Janez ni kupil rož*). Druga naloga je preizkušala sposobnost ustrezne umestitve naslonk, pri čemer so udeleženci na podlagi slišanega začetka stavka samostojno tvorili njegov zaključek (primer: *Na prvi stojnici ribar kupcem ne vrača drobiža*, *na drugi stojnici pa* ... [*jim ga* (*vrača*)]).

Obe nalogi sta omogočili vpogled v težave, s katerimi se dvojezični govorci soočajo pri obvladovanju kompleksnih slovničnih zgradb v manjšinskem jeziku.

Kombinacija nalog razumevanja in tvorjenja stavkov je omogočila bolj celosten vpogled v jezikovne sposobnosti sodelujočih skupin, saj so raziskovalci lahko prepoznali specifična področja slovnice in jezikovne obdelave, ki so še posebno občutljiva na vplive dvojezičnosti in manjše jezikovne izpostavljenosti.

Dvojezični govorci v raziskavi so bili člani slovenske manjšine v Italiji, ki so odraščali v mestih in vaseh Trsta in Gorice ter v Špetru Slovenov in okoliških Nadiških dolinah. Slovenščina jih je spremljala že od rojstva ali vsaj od tretjega leta starosti, ob tem pa so vsakodnevno prihajali v stik tudi z italijanščino. Medsebojne primerjave so pokazale, da je slovenščina v Gorici in Trstu prevladovala od rojstva do približno 14. leta starosti, nato pa se je njeni rabi nekoliko približala italijanščina. Ti dvojezični govorci so verjetno odraščali v slovenskih družinah in bili vključeni v slovenska društva, po 14. letu pa so morda izbrali izobraževalno ali službeno pot v italijanskem okolju ali pa so se preprosto začeli družiti z italijansko govorečimi, zaradi česar slovenščina v prostem času ni več prevladovala. Znano je, da če se skupini slovensko govorečih priključi le ena italijansko govoreča oseba, začnejo vsi prisotni govoriti v italijanščini. V nasprotju z Gorico in Trstom pa je bila v Nadiških dolinah zgodba drugačna: po tretjem letu starosti se je izpostavljenost italijanščini hitro povečala, ostala stabilna vse do 19. leta in se v odrasli dobi le rahlo zmanjšala. Na tem območju je slovenščina na družbeni ravni manj prisotna, verjetno so se slovensko govoreči odrasli zavestno odločili, da bodo iskali možnosti rabe slovenščine.

Iz primerjave izhaja, da je prebivalstvo Nadiških dolin deležno manjše izpostavljenosti slovenskemu jeziku kot goriška in tržaška skupina. To v raziskavi oblikuje različne jezikovne profile udeležencev iz goriške, tržaške in videmske pokrajine.

Raziskovalci so rezultate raziskav na področju razumevanja in tvorbe stavkov pri govorcih z goriškega in tržaškega območja primerjali z normativnimi podatki enojezičnih govorcev slovenščine, ki živijo v Sloveniji, uspešnost govorcev iz Nadiških dolin pa so primerjali z uspešnostjo govorcev slovenščine s kobariškega območja, ki si zaradi geografske bližine delijo podoben leksikalni repertoar.

Raziskava je razkrila razlike v jezikovnih sposobnostih med posameznimi skupinami slovenske manjšine v Italiji. Te lahko pripisujemo drugačni izpostavljenosti slovenskemu jeziku in različnemu družbenemu kontekstu posameznih skupnosti. Kot kažejo rezultati, sta količina in kakovost jezikovne izpostavljenosti ključna dejavnika, ki vplivata na stopnjo obvladovanja jezika.

Rezultati govorcev z goriškega in tržaškega območja so v veliki meri primerljivi z enojezičnimi govorci iz Slovenije, kar potrjuje, da sistematična izpostavljenost jeziku v različnih socialnih okoljih omogoča ohranjanje visoke ravni jezikovne kompetence. Goriška in tržaška skupnost, kjer je slovenščina prisotna v šolah, kulturnih ustanovah in javnem življenju, predstavlja primer t. i. uravnotežene dvojezičnosti, pri čemer sta količina in kakovost jezikovne izpostavljenosti tako slovenščini kot tudi italijanščini podobni ali vsaj primerljivi. V tem okolju govorci prejemajo dosleden in raznovrsten stik z jezikom tako na formalni (šolski) kot neformalni (družbeni) ravni. To omogoča ohranjanje celovitosti jezikovnega sistema, kar se odraža v izjemni sposobnosti razumevanja in tvorjenja kompleksnih slovničnih struktur, vključno s skloni in skladenjskimi razmerji.

Nasprotno pa se nadiška skupnost sooča z opazno drugačnim jezikovnim položajem. Zaradi zgodovinskih razmer, v katerih je bila slovenščina dolgo omejena zgolj na družinsko in lokalno skupnostno raven, je bila jezikovna izpostavljenost razdrobljena in nepopolna. Šele v zadnjih desetletjih se je pojavila možnost formalnega izobraževanja v slovenščini, vendar še vedno v okviru dvojezičnega šolskega sistema. Neenakomerna izpostavljenost jeziku v različnih socialnih okoljih lahko vodi v t. i. divergentno usvajanje, pri katerem se slovnične zgradbe (zlasti kompleksnejše, kot so skloni ali skladenjska razmerja) ne usvajajo po ustaljeni poti, temveč se razvijejo na edinstven način, pogosto z združevanjem ali poenostavitvijo pravil obeh jezikov. Otrok se torej ne nauči dveh ločenih slovničnih sistemov, pač pa si ustvari svoj sistem, ki zajema najbolj preproste ali najbolj pogoste prvine obeh jezikov.

Znanstvene raziskave (https://doi.org/10.1075/lab.3.4.04put) dokazujejo, da zmanjšana izpostavljenost jeziku oslabi aktivacijo jezikovnih zgradb v možganih, kar vpliva tako na razumevanje kot na produkcijo jezika. Če govorci manjšinskega jezika ne uporabljajo pogosto, predstavlja njegova raba večje kognitivno breme. Ker je jezik zanje manj avtomatski, morajo že samo procesiranju jezika na osnovni ravni nameniti več pozornosti in delovnega spomina, zaradi česar jim zmanjka razpoložljivih virov za zahtevnejše vidike, kot so npr. sklonske končnice. Pri nadiških govorcih se to kaže v razvoju kompenzacijskih strategij – sredstev, ki jih posameznik uporablja, da odpravi pomanjkljivosti, nadomesti primanjkljaje ali premosti ovire. Te strategije pogosto prevzemajo vzorce iz dominantne italijanščine. Prilagoditve jezika so še zlasti opazne tam, kjer je potrebna zapletenejša obdelava – na primer pri sklonih in skladnji. Govorci iz Nadiških dolin so pri razumevanju stavkov pokazali manjšo občutljivost za sklonske končnice samostalnikov. S svojimi odgovori so se nagibali k besednemu redu, ki je značilen za italijanski jezik, in sicer z osebkom na prvem mestu v stavku (stavek *Slona grize medved* so povezali s sličico *Slon grize medveda*).

Kljub temu pa je pomembno poudariti, da so vsi govorci v raziskavi dokazali visoko stopnjo funkcionalne jezikovne kompetence. Razlike med govorci različnih skupin se kažejo predvsem v natančnosti in hitrosti procesiranja zahtevnejših stavčnih zgradb, ne pa v splošni sposobnosti komunikacije. To kaže, kako izjemno prilagodljiv je človeški jezikovni sistem, tudi ko govorci nimajo popolnega stika z jezikom. Izpostavljenost jeziku je ključnega pomena: kadar je stik govorca z jezikom pogost in bogat ter temelji na spoznavanju raznolikih besedil, se lahko njegov jezikovni sistem naravno približa obliki, ki je za slovenščino najbolj značilna. Če pa je stik z jezikom omejen, se jezikovni sistem govorca ne »zlomi«, temveč začne delovati bolj »ustvarjalno«. Združevati, si izposojati in poenostavljati začne pravila iz vseh razpoložljivih virov, da bi ohranil bistveno: komunikacijski tok in medsebojno razumevanje.

Lahko torej rečemo, da je raziskava potrdila ključno vlogo družbenega okolja in jezikovnega vnosa pri oblikovanju jezikovnih sposobnosti. Medtem ko predstavljata goriška in tržaška skupnost model uspešne dvojezičnosti, pa kaže nadiška skupnost znake jezikovnega premika. To pomeni, da vodi omejen stik s slovenščino v upad in postopno oslabitev

zapletenejših jezikovnih zgradb. Te ugotovitve so še zlasti pomembne za načrtovanje jezikovne politike in izobraževalnih programov, ki lahko pomagajo ohranjati vitalnost manjšinskih jezikov v dvojezičnih okoljih. Kakovostna in vseprisotna izpostavljenost jeziku je torej bistvena za jezikovni razvoj. Raziskava jasno kaže, da je obstoj jezika v okolju nujen, a ne zadosten pogoj za njegovo vitalnost. Ključnega pomena je, da je jezik prisoten v čim več različnih in bogatih socialnih okoljih – od domačega ognjišča, šole in družabnih dejavnosti do digitalnega prostora. Le tako lahko govorci razvijejo in ohranijo kompleksne jezikovne zgradbe. Jezikovna politika in izobraževalni programi naj bi ustvarjali živa, avtentična jezikovna okolja, ki bi pripomogla k nenehni in raznoliki izpostavljenosti slovenščini. Takšen celostni pristop bi tako goriški in tržaški kot tudi nadiški skupnosti omogočil ustvarjalno dvojezičnost s popolno vitalnostjo obeh jezikov.

Ohranjanje manjšinskega jezika je naloga celotne skupnosti pa tudi širše družbe. Jezik je temelj identitete, zato si zasluži prostor, spoštovanje in prihodnost. Le s skupnim trudom lahko manjšinski jeziki preživijo in se razvijajo tudi v sodobnem globaliziranem svetu.

* V opisani raziskavi so v letih 2021–2024 sodelovali raziskovalci Centra za kognitivne znanosti jezika Univerze v Novi Gorici in Pedagoške fakultete Univerze v Ljubljani pod vodstvom prof. dr. Arturja Stepanova, in sicer v sklopu temeljnega raziskovalnega projekta J6-3130 (https://cris.cobiss.net/ecris/si/sl/project/18796) , ki ga je financirala Javna agencija za znanstveno raziskovalno in inovacijsko dejavnost Republike Slovenije.

https://www.alternator.science/en/long/usvajanje-in-raba-manjsinskega-jezika-v-vecjezicnem-okolju/